COMPARISON OF LEXICOLOGICAL STRUCTURES IN GERMAN AND ALBANIAN

KRAHASIMI I STRUKTURAVE LEKSIKOLOGJIKE NË GJERMANISHT DHE SHQIP

Shadan RAMADANI[1]

[1]*Department of German Language and Literature, Faculty of Philology, University of Tetova*
Corresponding author e-mail: shadan.ramadani@unite.edu.mk

Abstract

This study examines the lexicological structures of German and Albanian, focusing on the ways in which words are formed, combined, and categorized in both languages. German, known for its high productivity in compounding, has a rich word-formation system, particularly through the combination of lexical elements, whereas Albanian is characterized by the use of analytic structures, as well as by the extensive use of derivational processes involving prefixes and suffixes. This structural contrast reflects different typological tendencies within the Indo-European language family: German displays a more pronounced synthetic tendency in the formation of lexical units, whereas Albanian, in certain cases, exhibits a stronger tendency toward the analytic expression of meanings.

The analysis highlights similarities in the use of morphological devices for derivation, as well as noticeable differences in the productivity of compounding. German shows a strong tendency to create new words through the combination of existing lexical elements, whereas Albanian, in certain cases, more frequently uses analytic structures to express meanings that can be realized through compounds in German. These differences have significant implications for the teaching and learning of German by Albanian speakers, for bilingual translation, and for the compilation of comparative dictionaries.

The study concludes by emphasizing that the comparison of German–Albanian lexicological structures provides a valuable basis for further research in the fields of linguistics, didactics, and translation.

It contributes to a deeper understanding of how languages construct and organize their lexicons, as well as of the impact that these differences have on communication, language learning, and language use in different contexts.

Keywords: Lexicological comparison, Compounds, Implications, Linguistic communication

Përmbledhje

Ky studim shqyrton strukturat leksikologjike në gjermanisht dhe shqip, duke u përqendruar në mënyrat e formimit, kombinimit dhe kategorizimit të fjalëve në të dyja gjuhët. Gjermanishtja, e njohur për produktivitetin e lartë të kompozimit, paraqet një sistem të pasur fjalëformues, veçanërisht përmes bashkimit të elementeve leksikore, ndërsa shqipja karakterizohet nga përdorimi i strukturave analitike, si dhe nga një përdorim i gjerë i proceseve të derivimit përmes prapashtesave dhe parashtesave. Ky kontrast strukturor pasqyron prirje të ndryshme tipologjike brenda familjes indoevropiane: gjermanishtja shfaq një prirje më të theksuar sintetike në formimin e njësive leksikore, ndërsa shqipja, në raste të caktuara, shfaq një prirje më të theksuar drejt shprehjes analitike të kuptimeve.

Analiza nxjerr në pah ngjashmëritë në përdorimin e mjeteve morfologjike për derivim, si dhe dallimet e dukshme në produktivitetin e kompozimit. Gjermanishtja shfaq një prirje të fortë për krijimin e fjalëve të reja përmes bashkimit të elementeve leksikore ekzistuese, ndërsa shqipja, në raste të caktuara, përdor më shpesh struktura analitike për shprehjen e kuptimeve që në gjermanisht mund të realizohen përmes njësive të kompozuara. Këto dallime kanë implikime të rëndësishme për mësimdhënien dhe mësimnxënien e gjermanishtes nga folësit e shqipes, për përkthimin dygjuhësh, si dhe për hartimin e fjalorëve krahasues.

Studimi përfundon duke theksuar se krahasimi i strukturave leksikologjike gjermanisht–shqip ofron një bazë të vlefshme për kërkime të mëtejshme në fushën e gjuhësisë, didaktikës dhe përkthimit. Ai kontribuon në një kuptim më të thelluar të mënyrës se si gjuhët ndërtojnë dhe organizojnë leksikun e tyre, si dhe të ndikimit që këto dallime kanë në komunikim, në procesin e të nxënit dhe në përdorimin e gjuhës në kontekste të ndryshme.

Fjalë kyçe: Krahasim leksikologjik, Kompozitat, Implikimet, Komunikimi gjuhësor

Hyrje

Studimi i strukturave leksikologjike në gjuhë të ndryshme përbën një fushë të rëndësishme të gjuhësisë krahasuese, pasi ndihmon në kuptimin e mënyrës se si gjuhët ndërtojnë leksikun e tyre dhe pasqyrojnë realitetin kulturor e konceptual. Siç thekson Lyons: leksiku i një gjuhe është pasqyra më e drejtpërdrejtë e mënyrës se si folësit e saj konceptualizojnë botën1. Ky pohim nënvizon rëndësinë e analizës së strukturave leksikologjike për të kuptuar jo vetëm sistemin gjuhësor, por edhe dimensionin kulturor e kognitiv të gjuhës.

Në këtë kontekst, gjermanishtja dhe shqipja ofrojnë dy modele të ndryshme brenda familjes indoevropiane: një gjuhë që shfaq prirje të theksuara sintetike, e cila kondenson kuptimet përmes kompozitave dhe derivimeve, dhe një gjuhë që, në kontekste të caktuara, shfaq prirje më analitike, e cila shpesh i shpreh kuptimet përmes sintagmave dhe strukturave morfologjike të thjeshta. Krahasimi i këtyre dy sistemeve leksikologjike është i domosdoshëm për të nxjerrë në pah ngjashmëritë, dallimet dhe implikimet e tyre në mësimdhënie, përkthim dhe leksikografi.

Qëllimi i këtij studimi është të analizojë në mënyrë krahasuese strukturat leksikologjike të gjermanishtes dhe shqipes, duke u përqendruar në mënyrat e formimit, kombinimit dhe kategorizimit të fjalëve. Metodologjia e përdorur mbështetet në qasje teorike të gjuhësisë krahasuese, si dhe në shembuj të zgjedhur nga gjermanishtja standarde dhe shqipja standarde, me synimin për të ofruar një panoramë të qartë të tipareve kryesore të secilës gjuhë.

Studimi ka karakter kryesisht përshkrues dhe krahasues. Shembujt janë përzgjedhur për të ilustruar prirjet kryesore të fjalëformimit dhe nuk synojnë të përfaqësojnë në mënyrë statistikore të gjithë leksikun e dy gjuhëve. Për çështjet etimologjike, veçanërisht në rastin e huazimeve, kërkohet dallimi midis burimit të drejtpërdrejtë, gjuhëve ndërmjetëse dhe ndërkombëtarizmave.

1. Leksikologjia dhe vendi i saj në gjuhësi

Leksikologjia përkufizohet si një degë e gjuhësisë që merret me studimin e fjalëve, strukturës së tyre, origjinës, zhvillimit dhe përdorimit në sistemin gjuhësor. Ajo është e lidhur ngushtë me morfologjinë, semantikën dhe pragmatikën, duke u fokusuar në mënyrën se si fjalët formohen dhe funksionojnë në komunikim. Siç thekson Ullmann: leksikologjia është një pasqyrë e zhvillimit historik dhe funksional të gjuhës2, duke e vendosur atë në një rol qendror për kuptimin e dinamikës gjuhësore. Në këtë kuadër, leksikologjia nuk është thjesht një analizë e fjalëve si njësi të izoluara, por një studim i sistemit leksikor në tërësi, i cili reflekton kulturën, historinë dhe mendësinë e folësve.

Një nga shtyllat themelore të leksikologjisë është procesi i fjalëformimit, i cili përfshin mekanizmat morfologjikë për krijimin e njësive të reja leksikore dhe pasurimin e sistemit gjuhësor. Në literaturën gjuhësore, ky proces shihet si një element qendror për të kuptuar dinamikën e gjuhës, sepse përmes tij reflektohen zhvillimet historike, kontaktet kulturore dhe prirjet tipologjike të një gjuhe. Studiues të ndryshëm kanë theksuar se fjalëformimi nuk është thjesht një mjet teknik për zgjerimin e leksikut, por një pasqyrë e mënyrës se si gjuha ndërton kuptime të reja dhe i përshtat ato në kontekste të ndryshme komunikative. Në këtë kuadër, dallohen tre mekanizma kryesorë të fjalëformimit:

Kompozitat, që bashkojnë dy ose më shumë elemente leksikore për të krijuar një fjalë të re. Ky proces është veçanërisht produktiv në gjermanisht, ku kompozitat mund të arrijnë gjatësi të konsiderueshme dhe të përmbledhin kuptime komplekse në një njësi të vetme.

[1] Krh. Lyons, John (1977): Semantics, Vo. 1. Cambridge: Cambridge University Press. Fq. 18.
[2] Krh. Ullmann, Stephen (1962): Semantics: An Introduction to the Science of Meaning. London: Oxford University Press. Fq. 7–10.

Derivimet, që realizohen përmes prapashtesave dhe parashtesave, duke ndryshuar kuptimin ose kategorinë gramatikore të fjalës. Ky mekanizëm është i pranishëm si në gjermanisht, ashtu edhe në shqip, por me dallime në produktivitetin e prapashtesave.
Huazimet, që pasqyrojnë ndikimin e gjuhëve të tjera në pasurimin e leksikut. Huazimet janë një tregues i kontakteve gjuhësore dhe kulturor-historike, duke reflektuar periudha të ndryshme të zhvillimit shoqëror.
Në gjermanisht, kompozitat përbëjnë një tipar themelor të sistemit leksikologjik. Fleischer dhe Barz (2012), në veprën e tyre Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache, e përshkruajnë gjermanishten si një gjuhë me produktivitet të lartë në krijimin e kompozitave, duke e konsideruar këtë mekanizëm si një nga mjetet më të fuqishme të fjalëformimit3. Ky produktivitet i kompozitave është i lidhur me natyrën sintetike të gjermanishtes, e cila ka aftësinë të kondensojë kuptime të shumta në një fjalë të vetme. Po ashtu, Eisenberg (2013), në Grundriss der deutschen Grammatik, e vendos fjalëformimin në qendër të strukturës morfologjike të gjermanishtes, duke theksuar rolin e tij në fleksibilitetin leksikor dhe në aftësinë e gjuhës për të përshtatur kuptime të reja në kontekste të ndryshme4.
Në shqip, proceset e fjalëformimit kanë një karakter më analitik. Sipas Thomait (2006), shqipja mbështetet kryesisht në përdorimin e prapashtesave dhe parashtesave, ndërsa kompozitat kanë një produktivitet më të kufizuar krahasuar me gjermanishten5. Megjithatë, huazimet historike nga latinishtja, anglishtja, turqishtja dhe italishtja kanë luajtur një rol të rëndësishëm në pasurimin e leksikut, duke e bërë shqipen një gjuhë me një sistem leksikologjik të larmishëm dhe të ndërlidhur me tradita të ndryshme kulturore. Kjo e bën shqipen një gjuhë ku fjalëformimi është i lidhur ngushtë me historinë e kontakteve gjuhësore dhe me nevojën për të përshtatur elemente të huaja në sistemin e saj morfologjik.
Në këtë pjesë të studimit vendoset baza teorike dhe metodologjike për analizën krahasuese të strukturave leksikologjike gjermanisht–shqip. Ajo përcakton parametrat konceptualë mbi të cilët mbështetet krahasimi, duke e lidhur fjalëformimin me tipologjinë gjuhësore dhe me funksionin e tij në zhvillimin e leksikut. Në këtë perspektivë, gjermanishtja karakterizohet nga një produktivitet i lartë i kompozitave dhe një fleksibilitet morfologjik që i mundëson gjuhës të kondensojë kuptime komplekse në njësi të vetme leksikore. Ndërkohë, shqipja mbështetet kryesisht në derivime dhe huazime, duke reflektuar një qasje më analitike dhe duke treguar ndikimin e kontakteve gjuhësore e kulturore në pasurimin e saj leksikor.
Ky kontrast strukturor nuk është thjesht një dallim formal, por një tregues i tipareve tipologjike të dy gjuhëve, i cili ka implikime të rëndësishme për mësimdhënien e gjuhëve të huaja, për përkthimin ndërgjuhësor dhe për leksikografinë krahasuese. Përmes kësaj baze teorike dhe metodologjike, studimi synon të nxjerrë në pah mënyrat se si gjermanishtja dhe shqipja ndërtojnë sistemet e tyre leksikologjike dhe të ofrojë një themel të qëndrueshëm për aplikime praktike në didaktikë dhe përkthim.

1.1 Struktura leksikologjike në gjermanisht

Gjermanishtja është një gjuhë indoevropiane që shfaq tipare të theksuara sintetike, e cila karakterizohet nga një produktivitet i lartë në fjalëformim, sidomos përmes kompozitave. Ky tipar e bën gjermanishten një gjuhë të pasur në krijimin e njësive leksikore të reja, duke kondensuar kuptime komplekse në një fjalë të vetme. Sipas Fleischer dhe Barz (2012), kompozitat përbëjnë mjetin më të rëndësishëm të fjalëformimit në gjermanishten e sotme, duke

[3] Krh. Fleischer, Wofgang / Barz, Irmhild (2012): Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache (4. Aufl.). Berlin/Boston: De Gruyter. Fq. 85.
[4] Krh. Eisenberg, Peter (2013): Grundriss der deutschen Grammatik. Band 1: Das Wort. 4. Aufl. Stuttgart/Weimar: J.B. Metzler. Fq. 289.
[5] Thomai, Jani (2006): Fjalëformimi i gjuhës shqipe. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë. Fq. 45.

e vendosur këtë mekanizëm në qendër të sistemit leksikologjik dhe duke dëshmuar produktivitetin e lartë morfologjik të gjuhës.
Një veçori themelore e gjermanishtes është produktiviteti i lartë i kompozitave, të cilat e vendosin këtë gjuhë në një pozitë unike brenda tipologjisë indoevropiane. Shembuj si Handschuh (dorë + këpucë = dorezë) dhe Krankenhaus (Kranken- + Haus = spital-shtëpi e të sëmurëve) tregojnë aftësinë e saj për të krijuar kuptime të reja përmes bashkimit të elementeve ekzistuese. Ky mekanizëm shfaqet edhe në struktura më komplekse si Weltmeisterschaft (kampionat botëror), Bundesverfassungsgericht (gjykata kushtetuese federale) apo Donaudampfschifffahrtsgesellschaftskapitän (kapiteni i shoqërisë së lundrimit me avull në Danub), që ilustrojnë fleksibilitetin morfologjik të gjermanishtes dhe aftësinë e saj për të kondensuar kuptime të ndërlikuara në një fjalë të vetme.
Ky produktivitet i kompozitave është i lidhur ngushtë me strukturën sintetike të gjermanishtes, e cila lejon kombinime të gjata dhe të ndërlikuara, shpesh të paimagjinueshme në gjuhë me prirje më analitike si shqipja. Në kontrast, shqipja shpesh zgjedh rrugën e përshkrimit analitik (një togfjalësh shpjegues në shqip për Krankenhaus) ose mbështetet në derivime dhe huazime për të pasuruar leksikun.
Përveç kompozitave, gjermanishtja përdor në mënyrë të gjerë derivimet përmes prapashtesave dhe parashtesave. Siç thekson Eisenberg (2013):

Die Derivation ist ein notwendiger Mechanismus zur Erweiterung des Lexikons, da sie neue Wörter schafft, die entweder die Wortart wechseln oder die Bedeutung verändern. / (derivimi është një mekanizëm i domosdoshëm për pasurimin e leksikut, duke krijuar fjalë të reja që ndryshojnë kategorinë gramatikore ose kuptimin.)6.
Shembuj tipikë janë prapashtesat -heit dhe -keit për krijimin e emrave abstraktë (Freiheit – liri, Möglichkeit – mundësi), si dhe parashtesat be- ose ver- që ndryshojnë kuptimin e foljeve (sprechen / besprechen, kaufen / verkaufen).
Një dimension i rëndësishëm i pasurimit leksikor në gjermanisht është prania e huazimeve dhe ndërkombëtarizmave, të cilat reflektojnë kontaktet historike dhe kulturore të gjuhës me tradita të tjera. Fillimisht, gjermanishtja ka marrë ndikime të mëdha nga latinishtja dhe frëngjishtja, duke integruar fjalë të huaja në sistemin e saj morfologjik. Këto huazime nuk mbeten elemente të jashtme, por përshtaten sipas rregullave të fjalëformimit gjerman, duke u bërë pjesë aktive e produktivitetit leksikologjik.
Shembuj tipikë janë fjalë si Telefon (nga greqishtja përmes frëngjishtes), e cila ka gjeneruar derivime si telefonieren (të telefonosh), ose Portemonnaie (nga frëngjishtja), që është integruar si një njësi e zakonshme e leksikut gjerman.
Në periudhën bashkëkohore, ndikimi më i madh vjen nga anglishtja, e cila ka prodhuar një numër të madh ndërkombëtarizmash dhe huazimesh të reja. Termat si Computer, Internet, Software, Download, Manager apo Marketing janë bërë pjesë e pandashme e gjermanishtes së sotme. Këto fjalë jo vetëm që përdoren gjerësisht, por shpesh përshtaten morfologjikisht, duke krijuar forma të reja si computergestützt (i mbështetur nga kompjuteri), downloaden (të shkarkosh), ose Marketingstrategie (strategji marketingu).

Ky proces i integrimit të huazimeve dhe ndërkombëtarizmave - nga latinishtja, frëngjishtja dhe sidomos anglishtja - tregon aftësinë e gjermanishtes për të ruajtur strukturën e saj morfologjike, ndërkohë që pasurohet me elemente të reja. Ai reflekton dinamizmin e saj si gjuhë me prirje sintetike dhe hapësirën e gjerë për inovacion leksikor në kontekste kulturore dhe teknologjike globale.

Në përmbyllje gjermanishtja paraqet një sistem leksikologjik të pasur dhe fleksibël, ku kompozitat zënë një vend qendror, ndërsa derivimet dhe huazimet kontribuojnë në zgjerimin e

[6] Eisenberg, Peter (2013): Grundriss der deutschen Grammatik. Band 1: Das Wort. 4. Aufl. Stuttgart/Weimar: J.B. Metzler. Fq. 289.

leksikut. Ky produktivitet i lartë e bën gjermanishten një gjuhë të aftë për të krijuar kuptime të reja në mënyrë të shpejtë dhe efikase, duke reflektuar tiparet e saj sintetike dhe strukturën morfologjike të ndërlikuar.

1.2 Struktura leksikologjike në shqip

Gjuha shqipe, si gjuhë indoevropiane me tipare të veçanta, paraqet një sistem leksikologjik që dallon nga gjermanishtja për nga mënyrat e fjalëformimit dhe produktiviteti i kompozitave. Ajo ka tendencë drejt strukturave analitike, duke përdorur parashtesa, prapashtesa dhe huazime për të pasuruar leksikun. Siç thekson Thomai (2006): Fjalëformimi në gjuhën shqipe është një proces i vazhdueshëm, i cili reflekton zhvillimin historik dhe kontaktet gjuhësore[7].

Në gjuhën shqipe, derivimi është mekanizmi më i përdorur për krijimin e fjalëve të reja. Prapashtesat si -im (mësim), -ues (mësues), -tar (punëtor) dhe parashtesat si pa- (paqartë), bashkë- (bashkëpunim) janë mjete të fuqishme për zgjerimin e leksikut. Ky proces është i lidhur ngushtë me fleksibilitetin morfologjik të shqipes, e cila lejon krijimin e fjalëve të reja duke ruajtur kuptimin bazë.

Ndërsa kompozitat në shqip kanë një produktivitet më të kufizuar krahasuar me gjermanishten, ato megjithatë ekzistojnë dhe përdoren në fusha të ndryshme të leksikut. Shembuj si dorëshkrim (dorë + shkrim), mëmëdhe (mëmë + dhe), zemërgjerë (zemër + gjerë) dhe syhapur (sy + hapur) tregojnë prani të kompozitave në gjuhën shqipe dhe aftësinë e saj për të krijuar kuptime të reja përmes bashkimit të elementeve ekzistuese.

Megjithatë, këto kompozita nuk arrijnë kompleksitetin morfologjik të gjermanishtes, ku fjalë si Bundesverfassungsgericht (Gjykata Kushtetuese Federale) ose Donaudampfschifffahrtsgesellschaftskapitän (kapiteni i shoqërisë së lundrimit me avull në Danub) përfaqësojnë struktura shumë të gjata dhe të ndërlikuara. Ky kontrast tregon se shqipja ka një prirje më të kufizuar për kompozita të gjata, duke preferuar shpesh derivimet ose shprehjet analitike për të shprehur kuptime komplekse.

Një tipar tjetër i rëndësishëm i leksikut shqiptar është prania e huazimeve historike dhe ndërkombëtarizmave, të cilat pasqyrojnë kontaktet gjuhësore dhe kulturore ndër shekuj. Latinizmat kanë lënë gjurmë të thella, si kulturë (lat. Cultura), tempull (lat. templum). Italianizmat janë të dukshme sidomos në fushën e kulturës dhe artit: piano, opera, banka, etj. Po ashtu turqizmat, të lidhura me periudhën osmane, kanë hyrë në gjuhën e përditshme: çorap, shami, qilar, dollap, pazar, etj.

Në periudhën bashkëkohore, ndikimi më i madh vjen nga anglishtja, e cila ka sjellë ndërkombëtarizma të lidhura me teknologjinë dhe globalizimin: computer, internet, software, manager, marketing. Këto fjalë jo vetëm që përdoren gjerësisht, por shpesh përshtaten morfologjikisht, duke krijuar forma si kompjuterik (i lidhur me kompjuterin), internetik ose marketingu.

Huazimet dhe ndërkombëtarizmat shpesh përshtaten me rregullat morfologjike të shqipes, duke u bërë pjesë e sistemit të saj fjalëformues. Ky proces tregon se leksiku shqiptar është një sistem dinamik, i cili ruan bazën e vet autoktone, por njëkohësisht pasurohet dhe transformohet përmes kontakteve historike dhe ndikimeve bashkëkohore.

Shqipja paraqet një sistem leksikologjik ku derivimi zë një vend të rëndësishëm, ndërsa kompozimi dhe huazimet kontribuojnë në mënyra të ndryshme në pasurimin e leksikut. Këto dallime në preferencat e fjalëformimit e veçojnë profilin leksikor të shqipes nga ai i gjermanishtes, pa nënkuptuar se secila gjuhë i përket në mënyrë ekskluzive një tipi të vetëm.

[7] Thomai, Jani (2006): Fjalëformimi i gjuhës shqipe. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë. Fq. 17.

2. Krahasimi i strukturave leksikologjike gjermanisht-shqip

Vështrimi i gjermanishtes dhe shqipes në aspektin leksikologjik është i domosdoshëm për të shpjeguar proceset e fjalëformimit dhe zhvillimin e leksikut. Të dyja gjuhët, si pjesë e familjes indoevropiane, ndajnë tipare të përbashkëta, por edhe dallime të dukshme që kanë implikime të drejtpërdrejta në përkthim, mësimdhënie dhe leksikografi.
Trajtimi i mëposhtëm fokusohet në tri aspekte kryesore: ngjashmëritë strukturore, dallimet tipologjike dhe rolin e huazimeve në pasurimin e leksikut. Kjo qasje e ndarë në seksione lejon një vështrim të balancuar mbi mënyrën se si gjermanishtja dhe shqipja ndërtojnë fjalë, si i shprehin kuptimet komplekse dhe si kanë përthithur elemente leksikore nga gjuhë të tjera.

a) Ngjashmëritë strukturore

Gjermanishtja dhe shqipja ndajnë një tipar të rëndësishëm: përdorimin e prapashtesave si mjet fjalëformues për krijimin e fjalëve të reja. Ky mekanizëm është i pranishëm në të dyja gjuhët dhe shërben për zgjerimin e leksikut.
Në gjermanisht, prapashtesat -heit dhe -keit përdoren për të formuar emra abstraktë, si:
Freiheit (liri)
Möglichkeit (mundësi)
Në shqip, prapashtesat -im dhe -tar kanë funksion të ngjashëm, duke krijuar emra që shprehin veprim ose cilësi:
mësim (procesi i të mësuarit)
punëtor (person që punon)
Autori Booij G. (205) thekson se prapashtesat janë një mjet universal i gjuhëve indoevropiane për zgjerimin e leksikut8. Ky pohim gjen mbështetje në ngjashmëritë që shfaqen ndërmjet gjermanishtes dhe shqipes, ku të dyja gjuhët përdorin prapashtesa për të krijuar fjalë të reja me kuptim të veçantë.
Shembuj që ilustrojnë këtë ngjashmëri janë:
gjermanishtja fjalën Leser, e formuar nga folja lesen (lexoj) + prapashtesa -er, që shënon personin që kryen veprimin. Në shqip, ekuivalenti është lexues, i formuar nga folja lexoj + prapashtesa -ues. Të dyja fjalët tregojnë se prapashtesat shërbejnë për të emërtuar bartësin e veprimit.
gjermanishtja fjalën Lehrer, e formuar nga folja lehren (mësoj) + prapashtesa -er, që shënon personin që ushtron veprimtarinë e mësimdhënies. Në shqip, ekuivalenti është mësues, i formuar nga folja mësoj + prapashtesa -ues. Edhe këtu prapashtesa ka funksion identik: krijon emra që tregojnë profesionin ose rolin e personit.
Këto paralele tregojnë se, pavarësisht dallimeve tipologjike, të dyja gjuhët ndjekin një logjikë të ngjashme në përdorimin e prapashtesave për të krijuar fjalë të reja dhe për të pasuruar leksikun.

b) Dallimet tipologjike

Gjermanishtja është dukshëm më produktive në përdorimin e kompozitave, një tipar që e dallon qartë nga shqipja. Ky mekanizëm i lejon gjermanishtes të kondensojë kuptime komplekse në një fjalë të vetme, duke krijuar struktura të gjata e të ndërlikuara.
Shembujt në vijim ilustrojnë më së miri produktivitetin e kompozitave në gjermanisht:

Handschuh (dorë + këpucë = dorezë)
Krankenhaus (Kranken- + Haus = shtëpi e të sëmurëve-spital)

[8] Krh. Booij, Geert E. (2005): Compounding and derivation: Evidence for Construction Morphology. In W. U. Dressler, D. Kastovsky, O. Pfeiffer, F. Rainer, F. Gardani & M. Pöchtrager (Eds.), Morphology and its Demarcations. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. https://doi.org/10.1075/cilt.264.08boo. Fq. 109-132. Online më: 09.08.2026.

Weltmeisterschaft (botë + kampion + garë = kampionat botëror)
Bundesverfassungsgericht (federatë + kushtetutë + gjykatë = Gjykata Kushtetuese Federale)
Në gjuhën shqipe, në dallim nga gjermanishtja, kuptimet e ngjashme realizohen kryesisht përmes formave analitike ose përmes fjalëve të thjeshta. Për shembull:
dorëzë (një fjalë e thjeshtë)
shtëpi e të sëmurëve-spital (togfjalë analitik, strukturë sintagmatike)
kampionati botëror (shprehje analitike)
Ky dallim tipologjik ka implikime të drejtpërdrejta në përkthim. Autorja Brunilda Vërçani vëren se gjermanishtja karakterizohet nga lehtësia në formimin e kompozitave dhe nga krijimi i kompozitave të gjata, ndërsa kompozitat e tilla janë më të rralla në shqip. Ajo thekson gjithashtu se kompozitat gjermane shpesh përkthehen në shqip përmes një fjale të thjeshtë ose një togfjalëshi9.

Në gjermanisht, kompozitat janë një mjet produktiv dhe fleksibël për të krijuar fjalë të reja, ndërsa shqipja priret të përdorë derivime ose shprehje analitike për të shprehur kuptime komplekse. Ky kontrast e vendos gjermanishten në një pozitë unike brenda tipologjisë indoevropiane, ndërsa shqipja ruan një strukturë më analitike dhe më të thjeshtë në fjalëformim.

c) Huazimet

Gjermanishtja ka ushtruar një ndikim të dukshëm në leksikun e shqipes, sidomos në kontekste të lidhura me jetën profesionale, teknike, arsimore dhe kulturore. Ky ndikim është realizuar përmes kontakteve akademike, kulturore dhe profesionale, si dhe përmes lëvizjeve të migracionit dhe kontakteve të shqiptarëve me hapësirën gjermanishtfolëse. Karl Steinmetz, i cili studioi shqipen gjatë udhëtimeve të tij në Shqipërinë e Veriut, botoi në Sarajevë veprat Albanische Grammatik: nordalbanische Mundart10 dhe Deutsch-albanesisches Feldwörterbuch11 në vitin 1913. Këto vepra përbëjnë burime të rëndësishme të dokumentimit të shqipes së Veriut dhe të leksikut të saj në fillim të shekullit XX.
Megjithatë, në analizën e huazimeve duhet bërë dallimi midis fjalëve të huazuara drejtpërdrejt nga gjermanishtja, huazimeve të ndërmjetësuara nga gjuhë të tjera dhe ndërkombëtarizmave që gjenden në disa gjuhë evropiane.
Në fushën e kontakteve të përditshme dhe profesionale mund të përmenden disa huazime që lidhen me gjermanishten ose me variantet e saj të përdorura në hapësirën austriake. Ndër këta shembuj përmenden krikëll, i lidhur me gjermanishten austriake Krügel, si dhe shalter, nga gjermanishtja Schalter. Këto fjalë janë përshtatur me sistemin fonetik dhe morfologjik të shqipes dhe dëshmojnë ndikimin e drejtpërdrejtë të kontakteve me gjermanishten dhe variantet e saj.
Në fushën e teknologjisë dhe të shkencës, ndikimi gjerman mund të vërehet edhe përmes terminologjisë profesionale dhe teknike. Megjithatë, në këtë fushë duhet treguar kujdes me fjalë të tilla si teknikë, motor, laborator dhe makinë, pasi ato nuk mund të konsiderohen automatikisht huazime nga gjermanishtja. Shumë prej tyre janë fjalë ndërkombëtare ose kanë hyrë në shqipe përmes gjuhëve të tjera. Për këtë arsye, prania e një forme të ngjashme në gjermanisht dhe shqip nuk është në vetvete dëshmi e huazimit të drejtpërdrejtë.
Në fushën e arsimit dhe kulturës hasen gjithashtu njësi leksikore që janë të përbashkëta për shqipen dhe gjermanishten, si seminar, profesor dhe student. Megjithatë, këto forma duhet trajtuar si ndërkombëtarizma dhe jo automatikisht si huazime gjermane, pasi ato janë të pranishme në shumë gjuhë evropiane dhe mund të kenë hyrë në shqipe përmes burimeve të ndryshme. Në rastin e fjalës gjimnaz, gjithashtu duhet pasur kujdes në përcaktimin e burimit,

[9] Vërçani, Brunilda. (2021): A Contrastive Analysis of Compound Nouns in German and Albanian Languages. European Journal of Language and Literature Studies, Vol. 7 (2). DOI: 10.26417/141krg53s. Fq. 26–33.
[10] Steinmetz, Karl (1913): Albanische Grammatik: nordalbanische Mundart. Sarajevo: Verlag der Landesregierung.
[11] Steinmetz, Karl (1913): Deutsch-albanesisches Feldwörterbuch. Sarajevo: Verlag der Landesregierung.

pasi forma është e përhapur në disa gjuhë të Evropës dhe nuk përbën domosdoshmërisht një huazim të drejtpërdrejtë nga gjermanishtja Gymnasium.
Një aspekt tjetër i rëndësishëm është roli i gjuhëve ndërmjetëse. Disa huazime me origjinë gjermane kanë hyrë në shqipe jo drejtpërdrejt nga gjermanishtja, por përmes gjuhëve të tjera, veçanërisht në kontekste të caktuara historike dhe gjeografike. Në raste të tjera, ndikimi është realizuar drejtpërdrejt përmes kontakteve të shqiptarëve me Gjermaninë, Austrinë dhe Zvicrën, veçanërisht përmes migrimit, punësimit dhe shkëmbimeve arsimore e profesionale.
Këto raste tregojnë se ndikimi i gjermanishtes në shqipe nuk duhet vlerësuar vetëm në bazë të numrit të fjalëve të përbashkëta, por edhe duke marrë parasysh origjinën e tyre etimologjike dhe rrugën e hyrjes në gjuhë. Huazimet e drejtpërdrejta, huazimet përmes gjuhëve ndërmjetëse dhe ndërkombëtarizmat duhet të dallohen qartë, në mënyrë që të përcaktohet me saktësi roli i gjermanishtes në pasurimin dhe zhvillimin e leksikut shqiptar. Ky aspekt mbetet një fushë e hapur që duhet të hulumtohet më tej nga studiues të tjerë.

Tiparet leksikologjike të gjermanishtes dhe shqipes, së bashku me shembujt ilustrues, paraqiten në tabelën më poshtë për të ofruar një pasqyrë krahasore të ngjashmërive dhe dallimeve kryesore.

Tabela: Pasqyrë krahasuese e tipareve leksikologjike gjermanisht–shqip

Tipari leksikologjik	Gjermanishtja	Shqipja
Kompozitat	Shumë produktive: Handschuh (dorëzë), Krankenhaus (spital), Weltmeisterschaft (kampionat botëror), Bundesverfassungsgericht (Gjykata Kushtetuese Federale)	Më pak produktive: dorëzë (fjalë e thjeshtë), shtëpi e të sëmurëve (sintagmë analitike), kampionati botëror (shprehje analitike)
Derivimet	Prapashtesa abstrakte: Freiheit (liri), Möglichkeit (mundësi), Leser (lexues), Lehrer (mësues)	Prapashtesa konkrete: mësim (procesi i të mësuarit), punëtor (person që punon), lexues, mësues
Parashtesat	be-, ver- → besprechen (diskutoj), verkaufen (shes)	pa-, bashkë- → paqartë, bashkëpunim
Huazimet	Huazime të lidhura me gjermanishten: Krügel → krikëll; Schalter → shalter. Ndërkombëtarizma si Technik, Motor, Labor, Maschine, Gymnasium, Seminar, Professor, Student nuk merren si dëshmi e drejtpërdrejtë e huazimit nga gjermanishtja.	Forma të përshtatura në shqip: krikëll, shalter. Teknikë, motor, laborator, makinë, gjimnaz, seminar, profesor dhe student duhet të trajtohen me kujdes nga pikëpamja etimologjike dhe jo automatikisht si huazime gjermane.
Tipologjia	Gjuhë sintetike: kondenson kuptime komplekse në një fjalë të vetme përmes kompozitave	Gjuhë më analitike: përdor sintagma dhe togfjalësha për të shprehur kuptime komplekse

Ky krahasim tregon se, ndonëse të dyja gjuhët ndajnë mekanizma të përbashkët, siç është përdorimi i prapashtesave, gjermanishtja dallohet për produktivitetin e lartë të kompozimit, ndërsa shqipja karakterizohet nga një prirje më e theksuar drejt strukturave analitike dhe nga

integrimi i huazimeve, përkatësisht i ndërkombëtarizmave. Booij (2005) e konsideron kompozimin si një tipar themelor të gjuhëve sintetike; Vërçani (2021) vë në dukje implikimet që dallimet leksikore kanë për përkthimin dhe didaktikën, ndërsa Steinmetz (1913) dokumenton rolin historik të huazimeve gjermane në gjuhën shqipe.

3. Implikimet praktike të analizës krahasuese gjermanisht–shqip

Krahasimi i strukturave leksikologjike midis gjermanishtes dhe shqipes nuk mbetet vetëm në nivel teorik, por ka implikime të gjera praktike në fusha të ndryshme të gjuhësisë së aplikuar si në mësimdhënien e gjuhëve të huaja, përkthimin dygjuhësh dhe leksikografinë.

a) Mësimdhënia e gjuhëve të huaja

Njohja e tipareve leksikologjike është thelbësore për studentët shqiptarë që mësojnë gjermanisht. Produktiviteti i kompozitave gjermane, si Handschuh (dorëzë), Krankenhaus (shtëpi e të sëmurëve-spital) e shumë të tjera, shpesh krijon vështirësi për nxënësit, të cilët janë mësuar me struktura më analitike në shqip (dorëzë, shtëpi e të sëmurëve). Siç është theksuar më lart nga Booij (2005), kompozitat përbëjnë një tipar themelor të gjuhëve sintetike; prandaj, mësimdhënia duhet të përqendrohet në aftësinë për t'i analizuar dhe kuptuar ato. Për shembull, një strategji didaktike mund të jetë ndarja e kompozitës në elemente përbërëse dhe krahasimi me strukturën analitike në shqip, duke ndihmuar studentët të kuptojnë logjikën e gjermanishtes.

Po ashtu, përdorimi i prapashtesave si -heit dhe -keit në gjermanisht për krijimin e emrave abstraktë mund të krahasohet me prapashtesat -im dhe -tar në shqip. Ky krahasim ndihmon studentët të kuptojnë se, pavarësisht dallimeve tipologjike, ekziston një bazë e përbashkët morfologjike që lehtëson procesin e të nxënit.

b) Përkthimi dygjuhësh

Në përkthim, dallimet tipologjike midis gjermanishtes dhe shqipes krijojnë sfida të veçanta. Një kompozitë gjermane si Weltmeisterschaft (kampionat botëror) kërkon një strukturë analitike në shqip (kampionati botëror). Vërçani (2021) vë në dukje se përkthyesit duhet të jenë të vetëdijshëm për këto dallime, duke përdorur strategji që ruajnë kuptimin pa humbur natyrën e gjuhës së synuar12. Përkthyesit shpesh përballen me dilema: a duhet të ruajnë strukturën sintetike të gjermanishtes apo ta përshtatin në mënyrë analitike në shqip? Zgjidhja varet nga konteksti, por njohja e tipareve leksikologjike është e domosdoshme për të shmangur gabimet semantike.

Në fushën e terminologjisë teknike dhe mjekësore, ndikimi i gjermanishtes është i dukshëm. Termat klinikë, laborator dhe motor janë integruar në shqip si huazime, duke lehtësuar komunikimin akademik dhe profesional. Përkthyesit duhet të njohin origjinën e këtyre termave dhe mënyrën se si ata janë përshtatur në shqip, për të siguruar një përkthim të saktë dhe koherent.

c) Leksikografia

Krahasimi ka rëndësi të madhe për hartimin e fjalorëve krahasues gjermanisht–shqip. Steinmetz (1913), në punën e tij mbi fjalorët gjermanisht–shqip dhe dokumentimin e dialekteve, ka evidentuar rolin e huazimeve gjermane në pasurimin e leksikut shqiptar. Sot, leksikografia bashkëkohore mund të përfitojë nga ky krahasim për të ndërtuar fjalorë më të saktë dhe praktikë, të cilët ndihmojnë studentët, përkthyesit dhe studiuesit në kuptimin e ndërsjellë të dy gjuhëve.

[12] Vërçani, Brunilda. (2021): A Contrastive Analysis of Compound Nouns in German and Albanian Languages. European Journal of Language and Literature Studies, Vol. 7 (2). DOI: 10.26417/141krg53s. Fq. 26–33.

Për shembull, një fjalor krahasues mund të paraqesë kompozitat gjermane si Krankenhaus dhe përkthimin e tyre analitik në shqip (shtëpi e të sëmurëve), duke shpjeguar dallimet tipologjike. Kjo jo vetëm që ndihmon në përkthim, por edhe në kuptimin e natyrës së dy gjuhëve.

4. Përfundime

Ky studim mbi krahasimin e strukturave leksikologjike në gjermanisht dhe shqip ka nxjerrë në pah tiparet kryesore të dy gjuhëve, duke evidentuar ngjashmëritë, dallimet dhe implikimet e tyre praktike. Analiza ka treguar se, pavarësisht se të dyja gjuhët i përkasin familjes indoevropiane, ato kanë zhvilluar sisteme të ndryshme morfologjike dhe leksikologjike, të cilat pasqyrojnë tipologjinë e tyre gjuhësore dhe historinë e kontakteve kulturore.
Ngjashmëritë u shfaqën kryesisht në përdorimin e prapashtesave për fjalëformim, si në gjermanisht (Freiheit, Möglichkeit, Leser) ashtu edhe në shqip (mësim, punëtor, lexues). Ky tipar i përbashkët dëshmon për bazën morfologjike të ngjashme që gjuhët indoevropiane ndajnë, duke e bërë të mundur krahasimin dhe transferimin e njohurive në mësimdhënie dhe përkthim.
Dallimet u evidentuan më së shumti në produktivitetin e kompozitave. Gjermanishtja, si gjuhë me prirje sintetike, ka aftësinë të kondensojë kuptime komplekse në një fjalë të vetme (Handschuh, Krankenhaus, Weltmeisterschaft), ndërsa shqipja, si gjuhë me prirje më analitike, i shpreh këto kuptime përmes strukturave sintagmatike (dorëzë, shtëpi e të sëmurëve, kampionati botëror). Ky kontrast tipologjik është themelor për të kuptuar natyrën e dy gjuhëve dhe për të shmangur gabimet semantike në përkthim.
Huazimet treguan ndikimin e gjermanishtes në terminologjinë shqipe, sidomos në fushën e mjekësisë dhe teknologjisë. Termat klinikë, laborator, motor dhe teknikë janë bërë pjesë e leksikut shqiptar, duke pasqyruar kontaktet akademike dhe kulturore. Steinmetz (1913) ka dokumentuar rolin historik të këtyre huazimeve, duke e vendosur shqipen në një kontekst ku ndikimet e jashtme kanë qenë të domosdoshme për pasurimin e saj leksikor.
Po ashtu krahasimi leksikologjik gjermanisht–shqip ka implikime të drejtpërdrejta në disa fusha të rëndësishme. Në mësimdhënie, ai u mundëson studentëve shqiptarë të kuptojnë tiparet sintetike të gjermanishtes dhe të zhvillojnë aftësi analitike për zbërthimin e kompozitave, duke shmangur keqkuptime semantike dhe duke ndërtuar kompetencë më të thelluar gjuhësore. Në përkthim, dallimet tipologjike mes dy gjuhëve kërkojnë strategji të veçanta për ruajtjen e kuptimit, pasi kompozitat gjermane shpesh nuk kanë ekuivalent të drejtpërdrejtë në shqip dhe përkthimi analitik bëhet i domosdoshëm për të shmangur humbjen semantike. Në leksikografi, ky krahasim ofron bazë të vlefshme për hartimin e fjalorëve krahasues më të saktë, të cilët pasqyrojnë ngjashmëritë dhe dallimet leksikologjike dhe lehtësojnë kuptimin e ndërsjellë të dy gjuhëve, duke u shërbyer si studentëve, ashtu edhe përkthyesve dhe studiuesve.
Kontributi i studimit qëndron në faktin se ai ofron një panoramë të qartë të mënyrës se si gjermanishtja dhe shqipja ndërtojnë leksikun e tyre, duke nxjerrë në pah tiparet e përbashkëta dhe dallimet tipologjike. Ky krahasim jo vetëm që pasuron gjuhësinë krahasuese, por edhe ndihmon në zhvillimin e metodave didaktike, të përkthimeve dhe leksikografike.
Në përfundim, mund të themi se krahasimi i strukturave leksikologjike gjermanisht–shqip është një bazë e vlefshme për kërkime të mëtejshme në gjuhësi, didaktikë dhe përkthim. Ai kontribuon në një kuptim më të thelluar të mënyrës se si gjuhët ndërtojnë leksikun e tyre dhe të ndikimit që këto dallime kanë në komunikim, procesin e të nxënit dhe ruajtjen e identitetit gjuhësor.

Referencat

[1]. Booij, Geert E. (2005): Compounding and derivation: Evidence for Construction Morphology. In W. U. Dressler, D. Kastovsky, O. Pfeiffer, F. Rainer, F. Gardani & M. Pöchtrager (Eds.), Morphology and its Demarcations. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. https://doi.org/10.1075/cilt.264.08boo.
[2]. Eisenberg, Peter (2013): Grundriss der deutschen Grammatik. Band 1: Das Wort. 4. Aufl. Stuttgart/Weimar: J.B. Metzler.
[3]. Fleischer, Wolfgang / Barz, Irmhild (2012): Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache (4. Aufl.). Berlin/Boston: De Gruyter.
[4]. Lyons, John (1977): Semantics, Vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press.
[5]. Steinmetz, Karl (1913): Albanische Grammatik: nordalbanische Mundart. Sarajevo: Verlag der Landesregierung.
[6]. Steinmetz, Karl (1913): Deutsch-albanesisches Feldwörterbuch. Sarajevo: Verlag der Landesregierung.
[7]. Thomai, Jani (2006): Fjalëformimi i gjuhës shqipe. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë.
[8]. Ullmann, Stephen (1962): Semantics: An Introduction to the Science of Meaning. London: Oxford University Press.
[9] Vërçani, Brunilda (2021). A Contrastive Analysis of Compound Nouns in German and Albanian Languages. European Journal of Language and Literature Studies, 7(2). DOI: 10.26417/141krg53s.